

SADRŽAJ

Predgovor (Žaneta Đukić Perišić)	
Napušteno gradilište	5

NA SUNČANOJ STRANI

Zanos i stradanje Tome Galusa	31
Na sunčanoj strani	42
Postružnikovo carstvo (Sunce)	49
U ćeliji broj 115	104
Iskušenje u ćeliji broj 38	122
Jelena, žena koje nema – Galusov zapis –	130
Prokleta istorija	138
Napomene priređivača	195

Predgovor

NAPUŠTENI GRADILIŠTE

Čitalac koji uzme sabrana dela jednog pisca, čita ih kao povezanu celinu, i pored svih protivrečnosti i preloma, koje delo jednog pisca u sebi nosi. On prolazi kroz to delo kao kroz dobro uređenu ulicu u kojoj su fasade kuća povezane međusobno, i sve mu dolazi kao jedna više-manje planski i dobro povezana celina. Jer takav čitalac stoji na krajnjoj tački piščevog dela, gleda u pravcu protivnom od onog kojim su ta dela nastajala, posmatra ih u celini i kontinuitetu koje ona nisu mogla imati kada su, jedno po jedno, sporo i teško nastajala u dugim i nemirnim periodima piščevog života.

Pisac naprotiv (ako nije opčinjen jubilaranom varkom), vidi svoje „delo“ kao tešku uzbrdicu, kao dugu krivudavu i izlomljenu liniju na kojoj se dižu tu i tamo usamljene građevine ili izdvojeni parkovi, ali na kojoj ima još više praznih mesta, napuštenih gradilišta, na čak i zgarišta.

Ivo Andrić

1.

U jednom autopoetičkom zapisu povodom nastanka *Doktora Faustusa*, Tomas Man je zabeležio: „Ali ono najglavnije što sam uvođenjem naratora hteo da postignem bila je, pre svega, mogućnost da se moja pripovest odvija istovremeno na

dva vremenska plaća, da se događaji koji potresaju pripovedačevu dušu u času dok ispisuje svoju pripovest polifono prepliću s onim zbivanjima o kojima govori sama pripovest, dakle da se podrhtavanje pripovedačeve duše motiviše podrhtavanjem tla pod njim usled dalekih eksplozija granata, a istovremeno i onom unutrašnjom potresenošću, dvoznačno, pa ipak jednoznačno i jedinstveno.“ Pre toga Man je objasnio da se „podrhtavanje pripovedačeve duše“ i „tla pod njim“ ne odnosi na *pisca*, već na *pripovedača*, na *posredujući element* među piscem i povešću. Pripovedač Serenus Cajtblom je „prizma kroz koju se prelama „biografija“ Adrijana Leverkina, „medijum“ koji podnosi „teret prikazivanja“. Man je, kako kaže, sebi olakšao posao i lišio se „svih uzbuđenja što prate neposredan, lični i ispovedni ton“ koji karakteriše „biografiju sa svim osobinama ove književne vrste“.¹

Rešenje do kojeg je došao Tomas Man u *Doktoru Faustusu* nije se posrećilo Ivi Andriću u jednoj javnosti nepoznatoj, nedovršenoj prozi. On nije pronašao posredujući oslonac koji bi piscu pomogao da izdrži i „podrhtavanje duše“ i „podrhtavanje tla“, nije našao tačku oslonca koja bi podnela „teret“ povesti njegovog junaka. Na paralelizam Manovog romana i Andrićevo nedovršeno delo ovde je ukazano samo zbog njihove strukturne poetičke podudarnosti. Andrićevo delo, naime, vremenski prethodi Manovom. Prema istom autorskom zapisu, rad na *Doktoru Faustusu* Tomas Man započinje 23. maja 1943, dok Andrić svoju prozu piše najverovatnije početkom dvadesetih godina ovoga veka.

---

¹ Man, Tomas, *Pripovedač kao sredstvo pripovedanja* u: Roman, Nolit, Beograd 1975, str. 101–102.

Među Andrićevim kratkim prozama postoji „venac“ od pet pripovedaka koje čine izvesnu tematsku celinu. One su povezane kontinuitetom radnje, u njima se pojavljuje jedan isti junak – Toma Galus (ponekad je on jednostavno „mladić“) – kojeg pisac prati za vreme hapšenja i tamnovanja u austro-ugarskom zatvoru. Međutim, ove pripovetke ne bi privukle posebnu pažnju istraživača u žanrovskom smislu da posle piščeve smrti, u njegovoj zaostavštini, nisu pronađena dva neobjavljena poglavlja proze *Na sunčanoj strani*. Reč je o tekstovima koje je sam pisac pedantno sačuvao u fascikli na čijim je koricama napisao: „*Na sunčanoj strani (Gallus)*; dve glave završene, ostalo u zabeleškama.“ Ta dva poglavlja koja se tiču sudbine Tome Galusa bacila su sasvim novu svetlost na pripovetke *Zanos i stradanje Tome Galusa*, *Na sunčanoj strani*, *Sunce*, *U ćeliji broj 115* i *Iskušenje u ćeliji broj 38*. *Postružnikovo carstvo* i *Prokleta istorija*, drugo i četvrto poglavlje projekta *Na sunčanoj strani*, sasvim očigledno, uz spomenuti „tamnički“ prozni ciklus, ukazala su se kao fragmenti jedne zamašnije prozne celine. Tome svakako treba dodati i prvi deo proznog triptiha *Jelena, žena koje nema*, koji je, pri prvom objavljivanju, nosio podnaslov „Galusov zapis“. Eto književnog izazova. Delo našeg najviše proučavanog pisca sačuvalo je neke tajne „pregrade“ vredne napora da se iznova, ali u drugačijem ključu, pročita poznata, objavljena proza i pokuša da se razume ono što je sačuvano u zaostavštini. Na „duplom dnu“, kako bi to rekao Ljubomir Simović, Andrićevog dela krio se jedan „izgubljeni roman“.

Možda izgleda smelo da se različiti tekstovi, nekoliko objavljenih pripovedaka i dva neobjavljena poglavlja integrišu u jednu zamišljenu, preciznije rečeno – pretpostavljivu celinu. Iako sam pisac nikada nije neposredno ukazao na supstan-

cijalnu povezanost štampanih i nepublikovanih fragmenata, opravdanost takvog poduhvata mogla bi se temeljiti i na saznanju da među njima postoje veoma uočljive srodnosti. Drugo je pitanje, razume se, sme li istraživač ravnopravno da tretira tekstove koje je pisac objavio i one koji su ostali samo u fazi projekta, odnosno, da poveže u celinu te „vidljive“ i „nevidljive“ delove Andrićeve proze.

Kada se pregleda Andrićeva rukopisna zaostavština, vidi se da je pisac čuvao pripremne beleške, koncepte, daktilokopije, varijante i redakcije svojih dela, da nije uništavao ili zamećao tragove po završetku rukopisa. Ne može se sa sigurnošću znati da li je Ivo Andrić računao i na buduće proučavaoce svojih dela, ali u brizi da sačuva svaku ideju, svaku misao i najkraću belešku koja bi mogla biti nekad upotrebljena, učinio je krupnu uslugu budućim čitaocima. „Poneka uzgredna napomena ili naknadno dato objašnjenje upućeni su čitaocu kao pružena ruka koja mu uliva osećanje da ovde nije uljez, već očekivan gost“ – beleži svoja iskustva u radu sa Andrićevom rukopisnom zaostavštinom Ivo Tartalja u svojoj studiji o Andriću.² Pokazalo se da pripremni materijali, koncepti, verzije i autorske ispravke i dopune teksta predstavljaju elemente od prvorazrednog značaja za ispitivanje geneze i za osvetljavanje nepoznatih dimenzija značenja jednog književnog ostvarenja. Na tom terenu mogli smo da se upustimo u traganje za isplaniranom ali nerealizovanom umetničkom celinom.

---

² Tartalja, Ivo, *Pripovedačeva estetika: prilog poznavanju Andrićeve poetike*, Nolit, Beograd 1979, str. 237.

2.

Ja u stvari nikad nisam pisao knjige nego rašivene i razbacane tekstove koji su se s vremenom, sa više ili manje logike, povezivali u knjige romane ili zbirke pripovedaka.

Ivo Andrić

Do pojave Andrićevih dela *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*, u oblasti romana odavno je već bio pređen put destruiranja realističke forme, i uspostavljen čitav niz novih, različitih oblikovanih mogućnosti. Sam Andrić, međutim, ni ovim niti drugim svojim romanima ne svrstava se među pisce koji ruše postojeće žanrovske konvencije ili proverene prozne postupke. Ipak, pojedina njegova dela spadaju u tip takozvanog novelističkog romana. Shvatanje da se moderni roman sastoji „od komada – novela“ izneo je još u trećoj deceniji ovoga veka Viktor Šklovski i od toga određenja moguće je poći u analizu Andrićevih hronika, romaneskni struktura sklopljenih od relativno nezavisnih manjih pripovedačkih celina. Neki njegovi romani sačinjeni su, zapravo, od „niza“ zasebnih priča koje se, prema određenom načelu, ređaju jedna za drugom. Postupak sižejnog komponovanja Andrićevih romana hronika, u prvom redu *Na Drini ćuprije*, mogao bi se, kako bi rekli ruski formalisti, nazvati „postupkom nizanja“. Za njegov romansijerski postupak može se reći da potpuno prirodno spaja nizove nezavisnih sižea. Otud bi, u radne svrhe, bilo koje poglavlje romana *Na Drini ćuprija* moglo da se posmatra kao zasebna pripovedačka celina koja ima svoj poseban, iznutra motivisan

i logičan siže i poentu, bez obzira na kontekst. Svaka od tih pripovedačkih minijatura mogla bi da se „drži“ sama za sebe.

Mogući dokaz po analogiji za takvu radnu pretpostavku pruža roman *Omerpaša Latas*, koji je sastavljen od niza potpuno zatvorenih, završenih i celovitih pripovedačkih struktura. Kako Andrić za života nije dovršio roman o poturčenjaku Mići Latasu iz Janje Gore, već je objavio niz odvojenih priča i fragmenata, priređivači ovoga romana rukovodili su se principom višeg stepena jedinstva, koji je tako očigledan u romanu *Na Drini ćuprija*. Prateći sižejnu liniju romana prema hronološkom načelu, oni su od posebnih priča rekonstruisali verovatan Andrićev romaneskni projekat. Razume se, mesta „lepljenja“ vidljiva su, a ponegde i gruba, s obzirom da završno doterivanje nije obavio autor. Ali i takav, s vidljivim „šavovima“ i ponekom prazninom, roman *Omerpaša Latas* čita se danas kao celina.

Jednako načelo u velikoj meri primenljivo je i pri pokušaju rekonstruisanja nedovršenog romana o Tomi Galusu. Od „rašivenih“ i „razbacanih“ tekstova o utamničenom mladiću, Andrić je mogao da sklopi, radeći „na parče“, proznu celinu sa više ili manje jasnim romanesknim obrisima. Međutim, on to nije učinio shvativši verovatno da mu se u konačnoj realizaciji javljaju izvesne nepremostive teškoće koje se, kako se čini, tiču pre svega osetljivog odnosa između fakticiteta i fikcije, odnosno, pisca i njegovog junaka. A to je upravo ono što je pošlo za rukom Tomasu Manu – uvođenje naratora koji snižava napetost između pisca i lika. Zato Andrić rastura maketu svoga rukopisa i u različitim prilikama i različitim vremenskim razmacima objavljuje zasebne pripovetke.